

KUŽINA U VELIĆU KOD TRILJA

Zdravko Živković
Ministarstvo kulture
Ilica 11
HR-10000 Zagreb

UDK 39:72
Stručni članak
Professional paper
Primljeno: 16. 05. 2002.

U tekstu se opisuje kuća (i kužina) Anđe Marić – Đuke u Veliću kod Trilja. Ovaj ruralni sklop u Veliću je tipičan za tradicijsko graditeljstvo dalmatinskog zaleđa u 19. stoljeću, međutim, netipična je bogato sačuvana i jedinstvena opremljenost ove kužine.

Ognjište bijaše na samome početku, dok još kuće nije ni bilo, na otvorenom, u špilji. Kada se pojavilo prvo čovjekovo sklonište, ognjište mu je bilo središnje mjesto. I kada je sklonište postala kuća – dom, ognjište mu bijaše glavni motiv. Vatra, dim, ognjište, postaje stožer okupljanja, simbol obitelji. Bilo je to od samih početaka, od prapovijesti pa, ako ne do danas, ono do jučer. Potvrda je tome u najnovijoj hrvatskoj prošlosti gdje je za vrijeme Domovinskog rata, progonstava i patnji upravo ognjište simboliziralo ne samo dom, imanje već i zavičaj. Taj se pojam pojavljuje i u drugim konotacijama kada se pojmom “ognjištari” obilježuje ljude ne samo tradicionalnih nego i nazadnjačkih shvaćanja.

Toretičari smatraju da je na hrvatskim prostorima sve do 18. stoljeća seljački dom bio skroman, tj. da je to bila jednodoborna kuća s ognjištem na jednoj strani kuće, gdje se kuhalo, jelo odmaralo pa i spavalo, dok je na drugom dijelu, tek pregrađena skromnom ogradom, bila stoka. Kada se iz tog prostora izdvaja stoka, a zatim i prostor za spavanje, prostorija s ognjištem – kuhinja ostaje glavna kućna prostorija. Razvoj tradicijske kuće nije na čitavom hrvatskom prostoru tekao istom linijom. Na širem panonskom prostoru tradicijska kuća u 19. stoljeću završava svoj razvoj kao trodoborna kuća. Kuhinja je uvijek u sredini a često se za nju rabi naziv – kuća, dakle iz onog vremena jednodoborne kuće. Ognjište (ognjišće, komin, komen) uvijek je središnje mjesto kuhinje (“kuće”, črne kuhnje, kujne, kužine). U hrvatskom tradicijskom graditeljstvu prostor s ognjištem (vatrom) zauzima različita mjesta u dispoziciji kuće na što je bitno uticao način odvođenja dima. Osim spomenutog središnjeg prostora u trodobornoj panonskoj i peripanonskoj kući gdje se dim slobodno diže u potkrovlje a onda kroz manje dimnjačke otvore izlazi van ili se pak odvodi kroz široki dimnjak “odžak”, u širem jadranskome području postoji više varijacija. Uzrok je tomu vertikalni razvoj kuće – katnost. U zbijenim mediteranskim naseljima kužina je na vrhu kuće, u potkrovlju (šufitu) a sve da bi dim izlazio slobodno u atmosferu. Jedino je u istarskoj tradiciji, u kući s prizemljem, katom i “šufitom” kužina ili bolje rečeno “ognjišće” u prizemlju gdje se onda dim napom hvata i kroz dimnjak vodi iznad krova. No, u nešto starijoj istarskoj tradiciji imamo tzv. “tornice”, obično tlocrtno

polukružne prizemne dogradnje s ognjišćem uz visoku kuću. Na tom tragu su i osebujne konavoske “kominatke”.

U dalmatinskome zaleđu do vertikalnog razvoja kuće (katnice) dolazi u 19. stoljeću (ponegdje zvane “kule”). To su jednostavne građevine pačetvorinastog tlocrta zidane kamenom, s konobom u prizemlju ako se radi o vinorodnom ili štalom ako se radi o stočarskom kraju. Preko “slara” (balature) na glavnome pročelju penje se na kat gdje je jedna ili više prostora za spavanje. Kužina (prostor s ognjišćem) najčešće je prizemnica dograđena uz kuću katnica. Upravo je takav slučaj s kućom (i kužinom) Anđe Marić – Đuke u Veliću kod Trilja.

Ovaj je graditeljski sklop nastao u 19. stoljeću, građen od kamena. U prizemlju kuće katnice su dvije štale (za ovce, koze). Na kat vodi rustična kamena balatura gdje je izvorno bio jedan prostor za spavanje koji je kasnije pregrađen. Uz istočni zabat dograđena je kužina. Može se pretpostaviti da su izvorno i kuća i kužina bili pokriveni kamenom pločom. No kako je pokrov od kamenih ploča težak pod kojim pati drvena građa, taj se pokrov u 20. stoljeću zamjenjivao crijepom. To je bitni razlog, makar je crijep na kući bio i statusni simbol vlasnika. Nerijetko se činilo na način da je dio pokrova od kamenih ploča pri strehi zadržan a ostali dio (prema sljemenu) zamijenjen crijepom, kako je to učinjeno na ovoj kužini. Naime, teški kameni pokrov nije nad zidom opterećivao krovnu konstrukciju pa se na tome mjestu ostavljao, jer crijep je za seljaka bio skup.

Po svemu iznesenom ovaj ruralni sklop u Veliću je tipičan za tradicijsko graditeljstvo dalmatinskog zaleđa u 19. stoljeću. Netipična je međutim, bogata, sačuvana, jedinstvena opremljenost ove kužine. Pod je popločan masivnim tamnim kamenim pločama. Uz istočni zid je kamena klupa a uz nju, po sredini prostora, je komin (ognjište). Uz samo ognjište kamena klupa je prekinuta drvenim mobilnim sjedištem u istoj visini a pod tom klupicom, te u niši u zidu, je prostor za pepeo.. Ognjište je gotovo na razini poda, od poda omeđeno kamenom pasicom a samo ognjište (komin) popločeno je pravilnim pravokutnim kamenim pločama. Iznad komina je vitlo, naprava na kojoj vise komoštre a ima mogućnost rotiranja oko vertikalne osi, tako da domaćica lagano može namicati i smicati kotlić s vatre. Taj uređaj nije česta pojava u dalmatinskome zaleđu. Između vrata i prozora na južnom zidu je niša s povišenim i u prostor izbačenim podom za vučije. Lijevo od ulaznih vrata je trokutasti masivni stol za sječenje mesa a do njega niska izdužena sopica. Uz sjeverni zid su tri “ambara” (sanduka) različitih veličina, do njih naćve pa škancija. Između štancije i istočnog zida su vrata - ložište za krušnu peć, koje više nema. U istočnom i zapadnom zidu po dvije su niše (police). Na zidu uz ognjište drveni su klinovi (ćivije) za vješanje (i sušenje) odjeće.

Strop nad zapadnom (ulaznom) polovicom kužine je od pletera na drvenim gredama, dok je nad istočnom polovicom (iznad ognjišta) djelomično otvoren a djelomično daščani strop. Dim iz kužine izlazi kroz mali dimnjak na sljemenu.

U provedenoj akciji istraživanja i evidentiranja tradicijske baštine na području općine Trilj, provedene 1995. godine od strane Ministarstva kulture nije se osim ove našla kužina s ognjištem a da je ostala u svojoj prvobitnoj funkciji. Pa i one donekle sačuvane i obično zatrpane kojekakvim stvarima nisu imale ovakvo unutarnje uređenje. To što je do jučer ova kužina u Veliću bila sačuvana, može se pripisati starici Đuki koja je tu proživila čitav svoj život, a za novim nije imala ni potrebe ni mogućnosti. Kako se i zašto dogodila ovakva kužina odgovor se nije mogao dobiti. Neka to i ostane tajna, ali je kužina činjenica. Doduše, čudna kao kad safir nađete u biserju narodne baštine.

Uvijek se na kraju postavlja pitanje što s tim, može li se s njom nešto učiniti? Naravno da može, ako za to ima volje. Ovo nije samo jedna od kužina, već po opremljenosti i sačuvanosti najbolja u Hrvatskoj. Ona je briljant hrvatske kulturne baštine. I ako nestane, neka ovaj prilog bude blijedi spomen njezina postojanja.

A RURAL KITCHEN IN THE VILLAGE OF VELIĆ NEAR TRILJ

(Summary)

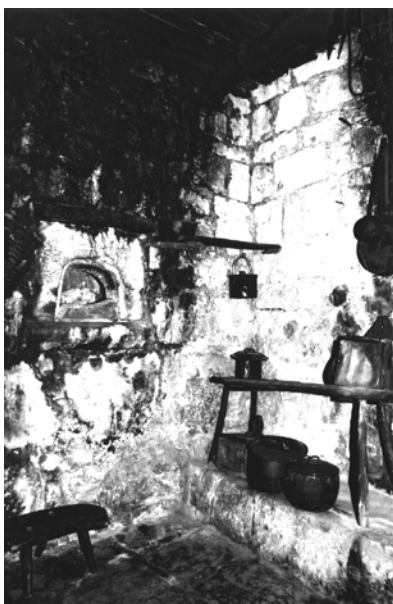
The author gives a description of a traditional kitchen owned by Anđa Marić from the village of Velić. The kitchen is situated within a complex of rural buildings typical of traditional architecture in Dalmatian inland of the 19th century. What is exceptional here is the way the kitchen itself has been preserved, with all the traditional equipment.

Slika 1.

Slika 2.

Slika 3.

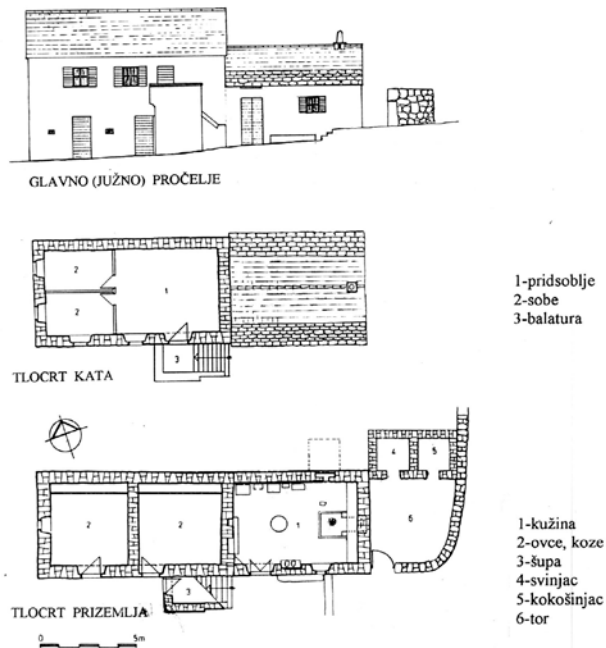

Slika 4.

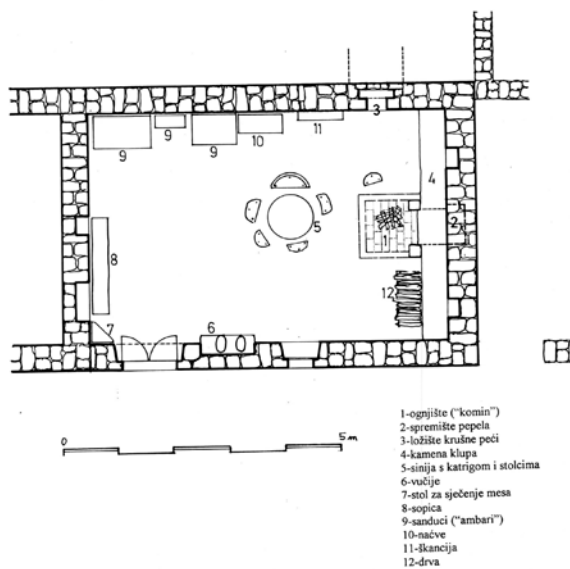
VELIĆ – (općina Trij)
Kuća Anđe Marić – Đuke

snimio: Zdravko Živković, dipl.inž.arh.
srpanj, 1995. god.

Slika 5.

VELIĆ – (općina Trilj)
 Kužina Anđe Marić – Đuke

Slika 6.

UNUTRAŠNJOST KUŽINE (crtež Z.Ž.)

Slika 7.

